

Серих Л.В.,

*к. пед. н., доцент, завідувач кафедри дошкільної та шкільної освіти
КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»*

ЕСТЕТИКО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ВЗАЄМОДІЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК СИСТЕМА ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Анотація: У статті розглянуто питання, що пов'язане із дослідженням впливу створеного естетико-виховного середовища як системи взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків.

Ключові слова: *взаємодія, загальноосвітні навчальні заклади, позашкільні навчальні заклади, естетичне виховання, підлітки.*

Аннотация: В статье рассмотрены особенности, которые связаны с исследованием влияния созданной эстетико-воспитательной среды как системы взаимодействия общеобразовательных и внешкольных учебных заведений в эстетическом воспитании подростков.

Ключевые слова: *взаимодействие, общеобразовательные учебные заведения, внешкольные учебные заведения, эстетическое воспитание, подростки.*

Summary: In the article deals with the issue connected with the research of the influence of the created systems or aesthetic-educational environment of the interaction of secondary and out-of-school education in the aesthetic education of teenagers.

Key words: *interaction, secondary schools, out-of-school education, aesthetic education, teenagers.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема естетичного виховання підлітків все більше привертає до себе увагу вчених і практиків нашої країни. Питання естетичного виховання розглядаються педагогами, соціологами, психологами, психотерапевтами.

Удосконалення механізмів взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків вимагає створення сприятливого освітньо-виховного середовища або системи взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. зазначено, що синергетичний підхід до середовищних можливостей навчання та виховання є інновацією, що полягає у взаємодоповненні суміжних середовищ: особистісного, етнокультурного, ІКТ-середовища [1]. Відповідно до зазначеного, проблема створення ефективного внутрішнього (локального) та зовнішнього (місцевого, регіонального) освітньо-виховного простору (середовища) як ЗНЗ, так і ПНЗ є наразі актуальною. Робота щодо її розв'язання відповідає сучасним вимогам суспільного розвитку та спрямована не лише на забезпечення умов для творчого розвитку та самореалізації підлітків, а й на підвищення рівня їхньої духовної, моральної, правової та інформаційної культури; виховання толерантного ставлення до інших.

З метою пошуку актуальності естетико-виховного середовища в естетичному вихованні підлітків нами здійснено аналіз наукових праць Т. К. Мурманцевої [2], яка обґрунтувала процес створення культурно-естетичного середовища в освітній системі та впроваджувала це як засіб естетичного виховання в загальноосвітньому навчальному закладі з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу.

Вивчення джерельної бази дослідження, яке складається з різнопланових за змістом та характером джерел, уможливило визначення основних дефініцій дослідження естетико-виховного середовища. Науковці, педагоги, психологи-практики В.В. Давидов, М.В. Кларін, В.І. Слободчиков, В.А. Петровський та ін. акцентували увагу на філософському аспекті поняття «освітньо-виховне середовище», прийомах і технологіях його проектування, конструювання.

У ході дослідження розглядалася велика кількість публікацій, у яких досліджувалися освітнє естетичне середовище та його компоненти, зокрема, організації естетичного компонента, архітектурі навчальних закладів, організації внутрішнього простору, інтер'єру, естетизації уроку, естетиці зовнішнього вигляду педагогів та вихованців, етиці та естетиці взаємовідносин у навчально-виховному процесі тощо, це уможливило

розгляд естетико-виховного середовища як системи взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виходячи з вище викладеного, метою статті є розгляд естетико-виховного середовища взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів на предмет можливості трактування його як системи (що відображена в структурній багатовекторній моделі, технології) взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Усвідомлення проблеми формування естетико-виховного середовища як культурно-освітнього феномену з'явилося в педагогічних дослідженнях В. В. Зеньковського, П. Ф. Каптерєва, в практичній діяльності й теоретичному аналізі С. Т. Шацького, у працях з естетики загальноосвітніх навчальних закладів Б. Т. Лихачова та інших дослідників.

На основі узагальнення концептуальних міркувань зазначених учених, освітнє середовище визначається як система впливів та умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, які є змістовним компонентом у соціальному та предметно-просторовому оточенні. Естетика, при цьому, розглядається як наука, що вивчає сферу естетичного як специфічного прояву ціннісних відносин між людиною та світом, а також як частину художньої діяльності людини [3].

Оскільки науковці вважають середовище «системою впливів» [3], можемо вибудувувати систему взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків.

Л.П. Дубовик виділяє у структурі естетичного ставлення до архітектурно-предметного середовища навчального закладу такі складові: естетичне сприймання, естетичну оцінку й естетичну діяльність [4, с. 21]. Це дає змогу розширити коло естетико-виховного середовища і поглянути на нього з точки зору системи взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів. Створення системи зумовлюється також новітніми підходами до активізації шляхів оновлення виховання, бо є необхідним «реформування змісту виховання, наповнення його культурно-історичними надбаннями українського народу; упровадження нових підходів, виховних систем, форм і

методів виховання, які відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів» [5, с. 24].

Дотичним до взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків є створення рефлексивного середовища, концептуальним положенням, на яке воно спирається, є особистісно-комунікативна зумовленість рефлексії, а основа існування середовища – організація, функціонування й відтворення рефлексивності, здійснюване у взаємодії носіїв організованої та стихійної рефлексії. Носіями організованої рефлексії мають виступати педагоги, рефлектренери, професіонали. Джерелами організованої рефлексії є навчальні дисципліни, спецкурси, діагностичні засоби. Носіями стихійної рефлексії будуть, звичайно, учні, вихованці [6, с. 195-197].

Розвиваюча ситуація як ключова складова естетико-виховного середовища є моментом життя особи, органічно вписується в контекст її буття, містить в собі потенціал розвитку взаємин особистості. «Розвиваюча ситуація мусить містити мінімум стихійності, розбіжностей, умов середовища і прагнень особистості та максимум змістовності й чутливості до можливих інноваційних змін і, що особливо важливо, повинна допомогти людині опанувати своїм життям, сприяти розширенню простору самоздійснення, новому розумінню життя. У цьому аспекті середовищний підхід дуже тісно пов'язаний із соціокультурним». У взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків одним із видів розвиваючої ситуації є проблемно-конфліктна. У цьому аспекті рефлексивно-середовищний підхід подібний ідеям проблемного навчання, яке традиційно розглядається як основний засіб формування творчої особистості. Положення про єдність системи естетичного виховання й естетичного середовища детермінує той факт, «що характер середовища, його властивості значною мірою визначають характер функціонування й особливості розвитку системи. Основною ознакою такого середовища є його рефлексивність». «Основною психолого-педагогічною установкою освітнього процесу, що відбувається в рефлексивному середовищі, є зближення власного та професійного досвіду педагога. Звідси процес рефлексії включає нарощування фахової культури через переосмислення особистісного та професійного досвіду.

Організація й функціонування рефлексивного середовища є головною умовою культивування рефлексії, обов'язкове введення її до навчально-виховного процесу, яка забезпечує активізацію процесів особистісного та професійного» (з художньо-естетичних дисциплін) самовизначення [6, с. 58].

«Необхідною функціональною властивістю середовища рефлексії є можливість реалізації в ній розвиваючих взаємодій» загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків, єдності таких складових: змісту (бажано професійно-творчого); розвиваючих ситуацій; процесів ВЗ; способів організації та реалізації цих ВЗ; «готовності до ВЗ та внутрішньо-особистісних умов його продуктивної реалізації; результатів ВЗ» (саморозвиток підлітків та їх ЕВ) «як внутрішньо-особистісного перетворення його змісту. Вибір характеру та змісту ВЗ, а отже, і формованих відношень повинен здійснюватися з урахуванням, з одного боку, соціального замовлення на вироблення певного особистісного і предметного змісту, а з іншого – внутрішньої логіки» [6, с. 59].

«Творчо-інноваційна взаємодія потребує відмежування продуктивного від репродуктивного, пошук нових можливостей його розвитку та способів актуалізації різних сутностей можливе через адекватне програмування й планування навчального процесу. Занурення учасників ВЗ у рефлексивну розвиваючу ВЗ є однією з головних умов його продуктивності». Щоб особистість сприйняла рефлексивно-інноваційні ВЗ в середовищі як цінності, «необхідно актуалізувати його шляхом доведення, що середовище містить те, що раніше намагалася знайти особа, але воно ще не актуалізувалося, бо було тільки бажане, утім недоступне, передчувалося як необхідне, але не було набуто». Л. І. Міщик виділяє принципи розробки й реалізації рефлексивно-інноваційного середовища, що визначаємо дотичними до нашого дослідження:

– динаміка від цілого до часткового відбувається через актуалізацію в якості основи одного з найбільш цілісних властивостей явища, а всі інші розглядаються як елементи, необхідні складові цієї цілісності;

– принцип компресивності реалізується шляхом створення в ході однієї формуючої взаємодії умов для розвитку інших;

– монадологічний принцип полягає в акцентуванні процесі будь-якої взаємодії на зв'язках із попередні тобто навмисно підкреслюється взаємозв'язок взаємообумовленість усіх її аспектів;

– принцип культивування рефлексії через звернене до символіко-

культурних аналогів [6, с. 60].

Доповнення змістовної і процедурної складових навчального процесу особистісною проблематикою дозволяє не «формувати» творчість, а «культивувати» її в спеціально створеному для цього діяльнісному й ігровому середовищі. Передумовою, а отже, і можливістю розвитку суб'єктів у культурно-рефлексивному середовищі є факт існування творчості в структурі особи (як одна з цінностей, хоча б як засіб досягнення певної мети). У процесі розв'язання творчих завдань, полілогу суб'єктів взаємодії формуються різні аспекти самосвідомості [6, с. 62].

Відмічаючи значну виховну роль середовища, К. Д. Ушинський зосереджує увагу на тому, що середовище значно коректує процес адаптації індивідуума в соціумі, впливає на ціннісні орієнтації людини, активізує механізми саморефлексії, тому «під естетичним середовищем навчального закладу... розуміють його навчально-виховну, побутову сфери» [7].

Зважаючи на те, що в теорії естетичного виховання естетико-виховне середовище переважно розглядається як стихійний елемент естетико-виховного процесу, а функція естетико-виховного середовища – сприяти виникненню в особистості потреби в естетичному розвитку, дає підстави здійснювати взаємодію загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів як систему.

У дослідницькому пошуку спираємось на визначенні *системи* (від грець. *systema* – ціле) як об'єднання деякого різноманіття в єдине й чітко розмежоване ціле, елементи якого, відносячись до цілого та інших частин, займають відповідні ним місця» [8, с. 416], «планомірно розташовані і з'єднані єдиною метою загальними цілеспрямованими правилами кореляційних узаємозв'язків» [9, с. 1320].

У розробленні системи взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків урахуємо закономірні ознаки теоретичного моделювання: *об'єктивність* відображення складної конструкції щодо дійсних характеристик досліджуваного феномену; *цілісність* виокремлених компонентів і зв'язків у структурі естетичного виховання підлітків; *адекватність* змісту складників і відношень істотним ознакам дефініцій базових понять. Принципово важливою є позиція щодо характерного розмежування навчально-виховного процесу загальноосвітнього та позашкільного навчального закладу та об'єднання означеного процесу в систему взаємодії загальноосвітнього та позашкільного навчального закладів в естетичному вихованні підлітків.

Висновки, зроблені в результаті дослідження, і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Визначені аспекти підтверджують логіку дослідницького пошуку стосовно цілісного процесу естетичного виховання підлітків, одночасної взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів у естетико-виховному середовищі та диференціації чуттєво-емоційного, інформаційного та комунікативного компонентів естетичної вихованості підлітків й увиразнюють розуміння *системи взаємодії* загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків як відкритого для зовнішніх впливів складного утворення, що відображає цілісність процесу, може бути деталізоване складовими концептуального, методологічного, процесуального й діагностичного блоків дослідження означеної взаємодії.

Література:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.
2. Мурманцева Т. К. Создание культурно-эстетической среды в образовательной системе: Школа с углубленным изучением предметов художественно-эстетического цикла / Тамара Константиновна Мурманцева : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 : Саратов, 1998.
3. Личность в едином образовательном пространстве : сб. н. ст. I Междунар. образов. форума. – Ч. 1. конференции «Философия образования личности». – Запоріжжя, 2010.
4. Дубовик Л. П. Підготовка майбутніх учителів праці до створення естетичного середовища в шкільних приміщеннях / Людмила Петрівна Дубовик: дис. ... канд. пед. наук 13.00.04 – Херсон, 2004.
5. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К. : Райдуга, 1994.
6. Міщик Л. І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : [монографія] / Л. І. Міщик. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка. – 2011.
7. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания / К. Д. Ушинский // Собр. соч. в 8 т. – 2003. – Т. 8.
8. Философский словарь [текст] / Под ред. И. Фролова. – М. : Политиздат, 1986.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. Редактор В.Т.Бусел. – Вид. 6. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004.